

Xədicə Rüstəm qızı Rüstəмова

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı

<https://orcid.org/0009-0007-5273-2384>

E-mail: khadijarustamli11@gmail.com

[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(2\).37-43](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(2).37-43)

EKZİSTENSİAL BACARIQLARIN FORMALAŞDIRILMASI VƏ QADINLARIN TƏHSİLİNİN ÖNƏMİ

Khadija Rustam Rustamova

doctorial student in the program of doctor of philosophy

at Azerbaijan State Pedagogical University

FORMATION OF EXISTENTIAL SKILLS AND THE IMPORTANCE OF WOMEN'S EDUCATION

Хадиджа Рустам гызы Рустамова

докторант по программе доктора философии

Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫХ НАВЫКОВ И ВАЖНОСТЬ ЖЕНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Xülasə. Bu məqalə təhsil prosesində ekzistensial bacarıqların formalaşdırılmasında qadınların rolu məsələsini özündə əks etdirir. Müəllif ekzistensiallığa yanaşmalarla bağlı məlumatları xarakterizə edərək, qadın təhsil alanların təhsilinin önəmli cəhətlərinə diqqət yetirir. Qeyd olunur ki, ümumtəhsil məktəblərində “Azərbaycan tarixi” dərslərində ekzistensiallığı inkişaf etdirmək üçün dərslikdə verilən tapşırıqlara innovativ və yaradıcı yanaşmaqla effektiv iş sistemi qurmaq mümkündür. Məqalədə təhsilli xanımların Azərbaycan tarixində, dövlətçilik mübarizəsində oynadığı rol ilə bağlı bəzi məqamlar - Həmidə xanım Cavanşirin təmsalində milli qırğın zamanı zərər çəkənlərə yardım edilməsi, respublika tariximizdə ilk xanım şairə Ümmügül-sümün müstəmləkəçilik əleyhinə mübarizə ruhunda yazılmış şeirləri millətımız və dövlətçiliyimiz əleyhinə olan ekzistensial təhlükələrin qarşısını ala biləcək ekzistensial bacarıqlara nümunə olaraq göstərilmişdir. Həmçinin Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən qız məktəblərindən söz açılır, respublikamızın qadınlara seçki hüququnu bir çox demokratik ölkələrdən daha tez və heç bir məhdudiyət qoymadan verməsi vurğulanır. Orta ümumtəhsil məktəblərində təhsil alan şagirdlər arasında qızların humanitar fənləri, xüsusilə də tarix fənnini daha yaxşı mənimsəməsi, eləcə də təlim və təhsil prosesində qadın müəllimlərin daha təmkinli və qayğıkeş olması, həmçinin Azərbaycan təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərən 150 mindən çox müəllim kontingentinin 80%-dən çoxunu qadınların təşkil etməsinin ekzistensiallığın inkişaf etdirilməsi prosesinin səmərəliliyini artırma biləcəyi və bu amillərin kurikulum prinsiplərinin təmin olunmasına töhfə verəcəyi vurğulanır. Məqalədə eyni zamanda, qadınların təhsilinin artırılması istiqamətində beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən dünya miqyasında həyata keçirilməsi planlaşdırılan işlərdən və ölkəmizin bu istiqamətdə atdığı addımlardan söhbət açılır.

Açar sözlər: *ekzistensializm, ekzistensial intellekt, qadınların təhsili, təhsilin önəmi*

Abstract. This article reflects the issue of the role of women in the formation of existential skills in the educational process. Autor, characterizing information related approaches to existentialism focuses on the important aspects of the educated women. It is noted that it is possible to build an effective work system with an innovative and creative approach to the tasks given in the textbook to develop existentialism in the “History of Azerbaijan” lessons in general education schools. In the article some points regarding the role played by educated women in the history of Azerbaijan, in the struggle for statehood – Hamida Khanum Javanshir’s help to victims during the national massacre, poems written by Ummugulsum, the first female poetess in the history of our republic, in the spirit of anti-colonial struggle, are shown as examples of

existential skills that can prevent existential threats against our nation and statehood. Also, about the girls' schools operating in the territory of Azerbaijan were discussed, and it is emphasized that our republic gave women the right to vote sooner and without any restrictions than many democratic countries. Also, it is emphasized that better mastering of humanitarian subjects, especially history, by girls among students studying in general secondary schools, as well as the fact that female teachers are more restrained and caring in the training and education process, as well as, the fact that more than 80% of the 150,000 teacher contingent working in Azerbaijan's educational institutions are made up of women can increase the efficiency of the existential development process and that these factors will contribute to ensuring the curriculum principles. At the same time, the work planned to be implemented worldwide by international organizations in the direction of increasing women's education and the steps taken by our country in this direction are discussed.

Key words: *existentialism, existential intelligence, education of women, the importance of education*

Аннотация. Данная статья отражает вопрос роли женщин в формировании экзистенциальных навыков в образовательном процессе. Автор, характеризуя подходы к экзистенциальности, обращает внимание на важные аспекты обучения женщин. Отмечается, что в общеобразовательных школах на уроках «Истории Азербайджана» возможно выстроить эффективную систему работы по развитию экзистенциальности за счёт инновационного и творческого подхода к заданиям, представленным в учебнике. В статье в качестве примеров экзистенциальных навыков, способных предотвратить экзистенциальные угрозы, направленные против нашего народа и государственности, приводятся некоторые моменты, связанные с ролью образованных женщин в истории Азербайджана и в борьбе за государственность: оказание помощи пострадавшим во время национальной трагедии на примере Гамиды ханум Джаваншир, а также стихи первой женщины-поэта в истории нашей республики Уммугюльсум, написанные в духе борьбы против колониализма. Также в статье говорится о деятельности женских школ на территории Азербайджана, подчёркивается, что наша республика предоставила женщинам избирательное право значительно раньше многих демократических стран и без каких-либо ограничений. Отмечается, что среди учащихся общеобразовательных школ девочки лучше усваивают гуманитарные предметы, особенно историю, а также что женщины-педагоги в учебно-воспитательном процессе проявляют большую сдержанность и заботливость. Кроме того, подчёркивается, что более 80% из свыше 150 тысяч учителей, работающих в образовательных учреждениях Азербайджана, составляют женщины, что может повысить эффективность процесса развития экзистенциальности и способствовать реализации принципов куррикулума. В статье также рассматриваются запланированные на мировом уровне мероприятия международных организаций по повышению уровня образования женщин и шаги, предпринимаемые нашей страной в этом направлении.

Ключевые слова: *экзистенциализм, экзистенциальный интеллект, образование женщины, важность образования*

Qadınların təhsili alması məsələsi müasir dünyamızda: bütün yaş kateqoriyaları, sosial sinif, etnik mənsubiyyət və sosial qruplara aid olan şəxslərə aid edə bilərik. İdioqrafik vəziyyətin araşdırılması məsələnin ekzistensial-fenomenoloji baxımdan müfəssəl təsvirini təqdim edir və məqalədə istifadə olunan məsələlərin metodik baxımdan şərhini ehtiva edir. Elmi tədqiqatda qadınların həyat-dünya situasiyalarının kontekstual zəminində formalaşan eksperimental geşəltin, yəni mövcud prosesləri fiksə edilərək qavranılmasının qarşılıqlı əlaqəli aspektləri təqdim olunur. Dünyada yazıb oxuya bilməyən yetkin insanların üçdə ikisi, yəni 118,5 milyon şəxsin tədris prosesindən kənar qalan qızların təşkil etməsini nəzərə aldıqda bu məsələnin nə

dərəcədə vacib olmasını anlama bilərik. Mədəni dünyagörüşünə adaptasiya edə bilmək, özünü təkmilləşdirmə, fərddaxili və fərdlərarası mövcud münasibətlərin daha da yaxşılaşdırılması təhsilin əsas ekzistensial funksiyaları hesab olunur. Bu funksiyaların uğurlu şəkildə reallaşdırılması cəmiyyətə müsbət təsir göstərə bilər.

Təhsilin, xüsusilə də qızların təhsilə cəlb olunmasının köməyi ilə Franklin apardığı empirik psixoloji tədqiqatlarda "ekzistensial vakum" adlandırdığı və yaşadığımız cəmiyyətdə sosial fəaliyyətin pozulmasına gətirib çıxaran faktorlardan olan "noogen nevroz"un (mütləq məna böhranı) qarşısını səmərəli şəkildə almaq mümkündür, çünki qızların hər biri ailədə gələcək nəslin tərbiyə işini təşkil etməkdə önəmli rol

oynayan və övladları üzərində böyük təsiri olan potensial ana olması bu prosesin davamlılığını və effektivliyini təmin edə bilər.

Cəmiyyətin ictimai həyatında, eləcə də təhsil sahəsində fundamental xarakter daşıyan “Sivilizasiyanı xilas etmək” prinsipi mövcud intellektual resursların səmərəliliyinin artırılmasında təhsilin oynadığı rolu düzgün qiymətləndirməklə “sivilizasiyaların dialoqunu” təmin edərək mümkündür. Tariximizdə öz xeyriyyə işləri ilə ad qazanan və dünyada ilk dəfə müsəlman qızlar üçün lisey tikdirən H.Z. Tağıyev qadınların təhsilinin önəmi haqqında deyirdi: “Anası savadsız olan bir xalq kordur. Qadınların həyatına işıq gətirmək lazımdır” (1, 9).

Qadınların təhsili ilə əlaqədar “Molla Nəsrəddin”, “Şərqi-Rus”, “Tuti”, “Həyat”, “İrşad”, “Səda”, “Zənbur”, “Kaspi”, “Tərəqqi”, “Dirilik”, “Füyuzat”, “Babayi-Əmir” və b. qəzet və jurnallarında işıq üzü görünən üç mühüm problemindən ən əsası idi, çünki bu məsələnin həlli digər iki məsələ olan sosial və ailə-nikah problemlərinin həllini təmin edə bilər. Fərdin dəyərlərini, həyat məqsədlərini, şəxsiyyətini, strategiyalarını, mənalərini, yenidən nəzərdən keçirmək və dəyişdirmək üçün B.S. Qerşunskinin fikrincə təhsilin köməyi ilə “təhsil alanların bacarıqlarına, maraq dairəsinə, arzularına çatmasına maksimum dərəcədə şərait yaradılmalı və onların özünü reallaşdırmanın əsl dəyərini inanc formalaşdırılmalıdır” (2, 536). Beləliklə, təhsil alan qızlar və qadınlar bu reallıqda ümumbəşəri əhəmiyyət daşıyan davamlı mənalara həm lazımı şəkildə inkişaf etdirir, həm də onları gələcək nəsillərə iffətli şəkildə ötürə bilərlər.

Qardnerin fikrincə ekzistensial təfəkkür ekzistensial məsələlərə münasibətdə özünü yerləşdirməyi əhatə edir və insanların daha massiv ekzistensial aspektlərlə şəxsi münasibətlərini müəyyənləşdirərək onlardan məna çıxarması prosesini ehtiva edir. Ümumiyyətlə, ekzistensial təfəkkür ekzistensial böhranlar baş verdikdə insanların dünyada məqsədlərini nəzərə alma ehtimalı yüksəldikdə daha çox ola bilər. (3, 21-37)

Təhsilin “ekzistensial” məqsədləri ümum-təhsil məktəblərinin kurikulumun “məzmunu” ilə əlaqəli olduğuna görə həyatın çətinliklərini, qeyri-müəyyənliklərini müəyyənləşdirməyi nəzərdə tutur və fənn kurikulumun hazırlanmasında daxili/xarici, subyektiv/obyektiv, ya/ya-

xud əsaslandırmasında “qütblülüyn” aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. (4, 30.).

Bilikləri əldə etmək və bu məqsədlə suallar soruşmaq, müşahidələr aparmaq, alınan cavablara və aparılan müşahidələrə əsaslanaraq nəticələr çıxarmaq mövcud olduğumuz qlobal dünyanın reallıqları ilə sıx şəkildə əlaqəlidir. Yunan filosofu Aristotelin təbiri ilə desək, “hər kəs təbii olaraq öyrənmək istəyir.” (5, 107). Əldə edilən nəzəri biliklər praktik vərdişləri formalaşdırdıqda insanlar artıq əvvəlkinə nisbətən daha az maraqlanmağa, az suallar verməyə başlayırlar. Ekzistensial bacarıqların formalaşmasına təsir edən faktorların nədən asılı olmasını Uill Durantın “Biz davamlı olaraq nə ilə məşğul oluruqsa, o da bizim” ifadəsi ilə ifadə edə bilərik (6, 61.). Belə ki, insanlar gündəlik fəaliyyətləri və münasibətləri ilə əlaqədar formalaşan rutinləri yaşadıkları dövlətin ərazisində sosiallaşmasında və mövcud olmasında önəm daşıyır. Fransız ekzistensialisti J.P. Sartrın fikrincə, insan həyatı boyunca inkişaf trayektoriyasını özünü seçərək əslində “özünü formalaşdırır”.

J. Magrini hesab edir ki, təhsil kurikulumlarında ekzistensial-fenomenoloji yanaşma şagirdlərin standart biliklərdən əlavə, şəxsi varlıqlarını və sosial məsuliyyətlərini dərk etməyə kömək edir (7).

Ekzistensialist istiqamətdə cəmiyyətdə qadınlarla əlaqədar üç fikir var:

- 1) qadınların obyekt deyil, subyekt olması;
- 2) azad və məsuliyyətli olması;
- 3) öz fəaliyyətlərinə məna verməsi.

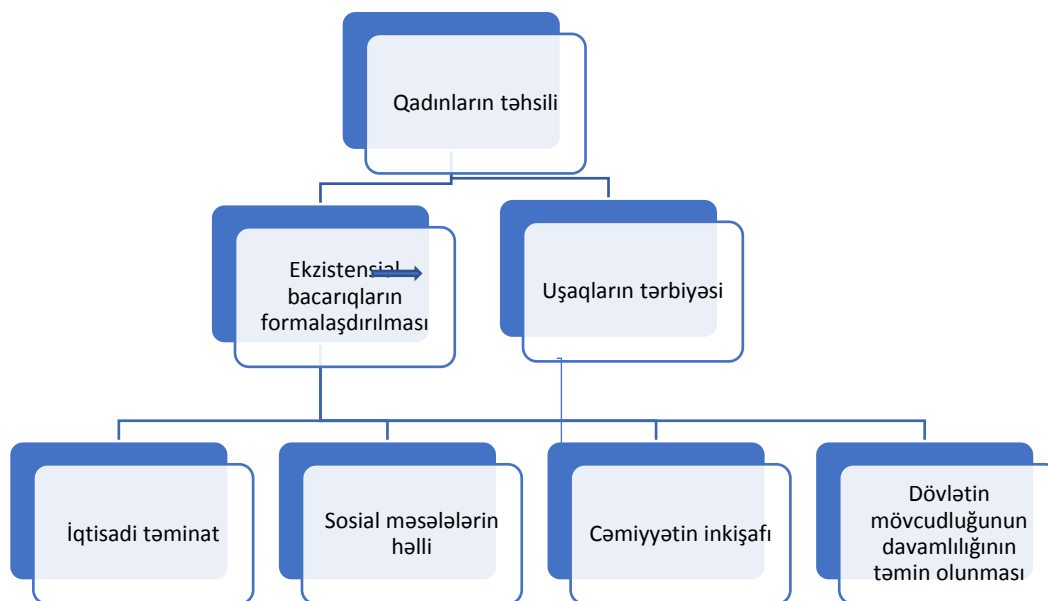
Qadının inkişafına mane ola biləcək istənilən sosial şərtlər fəlsəfi fərziyyələr, dəyərlər və inancların təhrifi ilə əlaqəli olduğuna görə, dəyişiklik aparmaq üçün irəli sürülən texnika və strategiyalar mütləq fəlsəfi olaraq da əsaslandırılmalıdır. Alman filosofu Hegel insan xarakteri və təhsil arasında ziddiyyət bərabərində hesab edirdi ki, yalnız təhsil və nizam-intizamın vasitəsilə fərdi bütünləşdirmək mümkündür.

Ekzistensializmin mühüm xüsusiyyətlərindən biri hər bir fərdin mənalı ömür sürməyə çalışması, lakin özünü mənasız və baş verən hadisələrə laqeyd yanaşılan bir dünyada tapmasıdır. Təhsil alanların ekzistensial oriyentasiyasının formalaşması məqsədlə səmərəli şəkildə pedaqoji və psixoloji dəstəyin verilməsi, psixoloji-pedaqoji diaqnostika və onların inkişafı və öyrənilməsinin fərdi monitorinqini keçirməklə

bütün pedaqoji kollektivin səmərəli təşkil edilmiş fəaliyyətindən asılıdır.

Azərbaycan tarixi dərslərimizdə qədim dövrdən müasir dövrdək öz əksini tapan dərslər nümunələrinin hər birində stress, depressiya, ölüm qorxusu kimi ekzistensial təhlükələrə səbəb olan müharibələr, iqtisadi çətinliklər, qırğın siyasətləri və bunun qarşısını effektiv tərzdə almağa töhfə verəcək siyasi və iqtisadi tədbirlər, elm, təhsil, dini siyasət, mədəniyyətlə bağlı təqdim olunan dərslər nümunələri vasitəsi ilə ekzis-

tensial bacarıqları formalaşdıraraq, qızların və qadınların savadlanmasını səmərəli şəkildə təmin edə bilərik. 1905-ci ildə çarizmin milli qırğın siyasətinin bariz nümunəsi olan ermənilər tərəfindən törədilmiş Şuşa faciəsi zamanı C. Məmmədquluzadənin xanımı Həmidə xanım Cavanşirin döyüş bölgələrinə zərər çəkən şəxslərə humanitar yardım etmək məqsədilə getməsi milli birliyimizin təmin olunmasında qadınların mühüm rol oynamasının bariz nümunələrindən biridir.

Sxem 1. Qadınların təhsilinin ekzistensial bacarıqların formalaşdırılmasında önəmi

Təhsil üzrə Qlobal Kompaniyanın 2012-ci ilin fevral ayında BMT-nin Qadınlara Qarşı Ayrı-seçkiliyin Aradan Qaldırılması Komitəsinə təqdim etdiyi Cenevrə şəhərində keçirilən brifinqdə səsləndirilən hesabat nəticələrinə əsasən qız təhsil alanların tarix, incəsənət, musiqi fənlərində daha çox uğur qazanmasını nəzərə alsaq, orta ümumtəhsil məktəblərində “Azərbaycan tarixi” dərslərində ekzistensiallığın formalaşdırılması üçün qızların təhsilinin önəmini daha yaxşı anlaya və tədris prosesinə yeni yanaşmalardan istifadə edərək effektiv nəticələr əldə edə bilərik. Həmçinin, hesabatda qeyd olunur ki, qadın müəllimlər təlim və tədris prosesində əks cinslə müqayisədə daha qayğıkeş və səbrlidirlər. Bu isə öz növbəsində kurikulumun hərtərəfli şəxsiyyət yetişdirilməsini nəzərdə tutan şəxsiyyət-yönlülük, şagirdin istəklərini nəzərə almağı özündə ehtiva edən şagirdyönlülük, fərdlərin tələbatlarının nəzərə alınmasına yönələn tələbə-

yönlük prinsiplərini təmin etməklə yanaşı, təhsil komponentlərini həyatla əlaqələndirərək integrativliyi və şagirdləri əldə etdiyi nəticələrə həvəsləndirəcək nəticəyönlüyü bir-biri ilə əlaqəli şəkildə təmin edə bilər. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ümumtəhsil məktəblərində çalışan 150 mindən çox müəllimin 81%-nin qadınlar olması, eyni zamanda ali təhsil müəssisələrinin pedaqoji ixtisaslarına qəbul zamanı qızların say nisbətinin 80% olması ekzistensiallığın formalaşdırılmasında qadınların təhsilinə önəm verilməsinin səbəblərindən biridir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hələ 1907-ci ildə X. Xasməmmədov tərəfindən Dövlət Dumasında qaldırdığı “qadınların seçki hüququ” alması məsələsini İstiqlal Bəyannaməsində de-yure şəkildə bəyan etməsi müsəlman şərqində bir ilk idi. Cümhuriyyət dövründə fəaliyyət göstərən qadın gimnazyaları və qız tədris müəssisələri qızların maariflənməsi məsələsinin

dövlət səviyyəsində prioritet məsələ olaraq diqqət mərkəzində saxlanılmasını sübut edir. Həyata keçirilən bu tədbirlər nəticəsində artıq dövlət və ictimai həyatda təhsilli xanımların tam-hüquqlu tərəfdaş kimi iştirak edə bildi. Ekzistensial bacarıqların formalaşdırmaq məqsədi ilə onun nəzəri əsaslarının müəyyən edilməsi demokratik dövlət quruculuğunun ideya-siyasi tərbiyəsində önəmli rol oynayır. Cümhuriyyət dövrünün ilk xanım şairi Ümmügülümün “Çəkil, dəf ol” şeirində səslənən misralar o dövrün dövlətçilik mübarizəmizin və qadınların da bu mübarizənin bir hissəsi olması göstərir:

Yurduma buraxmam alçaq düşməni...

Ey buzlu şimaldan qopan ruzigar,

Toxunma qəlbimə atəşi parlar.

Saqın gəlmə, səni nəfəsim boğar,

Dəf ol vətənimdən görəməm səni... (8, 79)

Xatırladaq ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti seçki hüququnu dünyada demokratiyanın beşiyi hesab olunan ABŞ-dan və onun tam tərəqqi etdiyi iddia olunan bir sıra Qərb ölkələrindən, məsələn Hollandiya (1919 il), Böyük Britaniya (1928 il), Fransa (1944 il), İsveç (1971 il) və s. daha tez və heç bir yaş, milli, əmlak senzi kimi məhdudiyətlər qoymadan bütün təbəqələrə aid olan qadınlara verib. Bu məsələni tədqiq edən ABŞ-in paytaxtı Vaşinqton şəhərində yerləşən Süval-Belmont muzeyinin kolleksiyalar şöbəsinin müdiri olan Cennifer Kraçi “Azərbaycan və Birləşmiş Ştatlar: Qadınlara səsvermə hüququ verən qabaqcıl ölkələr” adlı məruzəsində azərbaycanlı qadınlara Amerika Birləşmiş Ştatlarından iki il öncə seçki hüququ verilməsini öyrəndiyi zaman çox təəccübləndiyini və bunu araşdırdıqda azərbaycanlı qadınların ABŞ-dakı kimi həbslərə və işgəncələrə məruz qalmadığını qeyd edir. Cümhuriyyət dövründə tədqiq edilən məsələyə münasibəti M.Ə. Rəsulzadənin təbiri ilə belə xarakterizə edə bilərik, Azərbaycan qadınları təhsilli və azad olan digər millətlərin qadınlarından əsla geri qala bilməzlər. Bu nöqteyi-nəzər hal-hazırda da prioritet məsələlərdən biri olaraq dövlətimizin diqqət mərkəzindədir.

1991-ci ildə respublikamız yenidən müstəqillik qazandıqdan sonra qadınların təhsili məsələsinə rəsmi səviyyədə önəm verilməsinə bariz nümunələrdən biri bu sahədə reallaşdırılan beynəlxalq tədbirlərdə ölkəmizin nümayəndələrinin iştirak edərək qlobal dünyaya inteqrasiyanın

effektivliyini təmin etməsi, məlumat mübadiləsinin aparılmasıdır. 1995-ci il sentyabr ayınının 4-15-də Pekin şəhərində təşkil olunan Qadınların Dördüncü Ümumdünya Konfransının qəbul etdiyi qərarlar qlobal miqyasda gender bərabərliyinin təmin olunması istiqamətində strateji yol xəritəsinə çevrilmişdir. Bu çərçivədə bir çox dövlətlər tərəfindən keçirilən kompleks tədbirləri aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar:

Təhsilin transformasiyası: Fasiləsiz təhsil modelinin tətbiqi ilə yanaşı, dərslərin məzmunu gender həssaslığı nəzərə alınmaqla yəni işlənmişdir.

Kurikulum islahatları: İbtidai təhsil səviyyəsindən başlayaraq savadlılıq proqramlarına qızların rifahına xidmət edən sağlamlıq və rasionallıq təlimləri inteqrasiya edilmişdir. (9)

Peşəkar mühitdə proteksionizm: Gənc qadınların əmək bazarında təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə işə qəbul üçün yaş həddi müəyyənləşdirilmiş və iş şəraitinin qanunvericilik çərçivəsində monitorinqi gücləndirilmişdir. (10)

Sosial-hüquqi təminat: Uşaq əməyinin istismarının qarşısının alınması, sanitariya-gigiyena normalarına nəzarət və sosial sığorta mexanizmlərinin tətbiqi prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilmişdir.

Qızların və qadınların savadlılığının yüksəldilməsi üçün ömür boyu təhsil və təlimin, sağlamlıq məqsədilə ilkin səhiyyə xidmətinin təmin olunması ölkədə davamlı iqtisadi artımı və insan mərkəzli uzunmüddətli inkişafı təşviq etməkdə stimula ola bilər.

E. Unterhalter hesab edir ki, qadınların təhsilində gender ədaləti sadəcə bərabər iştirak deyil, həmçinin fərdin sosial və ekzistensial inkişafını təmin edən geniş bacarıqlar sisteminin qurulmasıdır (11, 165).

C. Magrini təhsil kurikulumlarında ekzistensial-fenomenoloji yanaşma şagirdlərin standartlaşdırılmış biliklərdən daha çox, varlıqlarını dərk etməyə və hadisələrə orijinal münasibət bildirmələrinə xidmət etməli olduğunu hesab edir (12, s. 1267).

Qadınların davamlı inkişafı məqsədilə sülhün təmin olunması üçün həyata keçirilən işlər və onların sülh hərəkətində oynadığı aparıcı rolunu nəzərə alaraq, əsaslı və səmərəli beynəlxalq nəzarət altında ümumi və tam tərksilah istiqamətində aparılan işlərin fəallaşdırılması və

nəticə ilə bağlı danışıqların dəstəklənməsi, qadınları və qızları qorumaq üçün beynəlxalq hüquqa, eləcə də humanitar hüquqa hörmətin təmin olunması istiqamətində tədbirlərin reallaşdırılması və s. konfransın qərara aldığı məsələlərdəndir. (13)

Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyəti konfransda iştirak edərək respublika ərazisində sülhü və həmçinin qadınların təhsil ala bilməsini təhdid edən problemləri qeyd edərək beynəlxalq tribunadan bu məsələni ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olmasının önəmini qeyd etmişdir. Müstəqilliyimizin yenidən bərpa edilməsindən sonra bu sahədə aparılan islahatlar ölkədə qadınların təhsil almasına və ixtisaslaşdıqları sahə üzrə iş prosesində iştirakına və ekzistensial təcrübələrini praktik şəkildə tətbiq etməyə imkan yaratmışdır. Bu gün Azərbaycan cəmiyyətinin hər bir sahəsində qadınlar kişilərlə tamhüquqlu tərəfdaş olaraq işləmək hüququna malikdir və bu baxımdan onların hüquqları məhdudlaşdırılmır.

Problemin aktuallığı. Məqalənin aktuallığı global və yerli kontekstdə bir neçə amillə əsaslandırıla bilər: **Multidissiplinar yanaşma:** Qadın təhsili məsələsinə ekzistensial-fenomenoloji baxımdan araşdırılması mövzunu müasirləşdirir. **Sosial böhranların həlli:** Məqalədə qadın təhsilini cəmiyyətdəki "noogen nevroz" (məna böhranı) və "ekzistensial vakuum"un qarşısını almaqda vacib rol oynaması vurğulanır. **Milli-tarixi varislilik:** Azərbaycanın maarifçilik tarixi ilə müasir kurikulum islahatları arasında məntiqi əlaqənin yaradılması mövzusunun

milli aktuallığını artırır. **Global standartlara uyğunluq:** 1995-ci il Pekin Bəyannaməsi və BMT-nin qadın hüquqları ilə bağlı konvensiyalarına istinad olunması tədqiqatın beynəlxalq gündəmin aktual mövzusunə uyğun olmasını göstərir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə qadınların təhsilinin ekzistensiallığın formalaşdırılması prosesində önəmi tədqiq olunmuşdur.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə ümumtəhsil məktəblərində "Azərbaycan tarixi" dərslərində ekzistensiallığı inkişaf etdirmək istəyən müəllimlər və təlim prosesində iştirak edən təhsil alanlar üçün səmərəli ola bilər.

Nəticə. Təhsil və təlim prosesində ekzistensiallığın formalaşdırılmasında qadınların təhsilinin önəmli olmasına təsir edən amillər aşağıdakılardır:

- Humanitar fənlərdə, xüsusilə tarix fənnində ekzistensiallıq haqqında materialların zənginliyi
- Qızların humanitar fənləri daha yaxşı mənimsəməsi
- Pedaqoji ixtisaslara qızların daha çox meyl etməsi
- Qadın müəllimlərin sayının çoxluğu
- Qadın müəllimlərin daha təmkinli olması, şagirdlərlə mehriban davranması
- Ailədə uşaq tərbiyəsində anaların böyük təsir qüvvəsinin olması.

Tarix dərsləklərində cəmiyyətdə ekzistensial təhlükələrə səbəb olan faktorlarla bağlı materiallarla yanaşı, bunun qarşısını ala biləcək və ekzistensiallığı təmin edəcək amillər də işıqlandırıldığını nəzərə alsaq, qadınların təhsilli olması ekzistensial bacarıqların şagirdlərdə formalaşdırılmasında korrelyativ rol oynaya bilər.

Ədəbiyyat

1. Hacı Zeynalabdin Tağıyev - el atası: Biblioqrafik vəsait / –Sumqayıt. – 2016. – 62 s.
2. Гершунский, Б. С. Философия образования для XXI века / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, – 1998. – 608 с.
3. Allan, B. A. The scale for existential thinking / B.A. Allan, C. B. Shearer // International Journal of Transpersonal Studies. – 2012. – 31(1), – s. 21-37.
4. Gardner, H. Selected research papers / H. Gardner. [Elektron resurs] – URL: <https://www.howardgardner.com/selected-research-papers>
5. Aristoteles. Metafizik / Aristoteles; çev. Ahmet Arslan. – İstanbul: Divan Kitap, – 2019. – 702 s.
6. Durant, W. Felsefenin Öyküsü / W. Durant; çev. Ender Gürol. – İstanbul: İzdüşüm Yayınları, – 1997. – 358 s.
7. Magrini, J. Existentialism, Phenomenology, and Education / J. Magrini. // Philosophy Scholarship. – 2012. – Paper 30.
8. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. II cildə, I cild. – Bakı: Lider nəşriyyatı, – 2004. – 440 s.
9. Global Campaign for Education. Take action / Global Campaign for Education. [Elektron resurs] – URL: <https://campaignforeducation.org/en/take-action>
10. UNESCO. Gender equality in education / UNESCO. [Elektron resurs] – URL: <https://www.unesco.org/en/gender-equality/education>

11. Unterhalter, E. Education, capabilities and gender justice / E. Unterhalter // Journal of Human Development and Capabilities. – 2017. – 18(2), – s. 163-178. (Web of Science)
12. Magrini, J. M. Social efficiency, standardization, and the existential-phenomenological critique of curriculum / J. M. Magrini // Educational Philosophy and Theory. – 2014. – 46(12), – s. 1264-1281. (Scopus)
13. United Nations. Beijing Declaration and Platform for Action / United Nations. [Elektron resurs] – URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform>
14. Mazon, P. M. Gender and modern research University: The Admission of Women the German Higher Education 1865-1914 / P. M. Mazon. – Stanford: Stanford University Press, – 2003. – 223 p.
15. Parpart, J. L. Rethinking Empowerment: Gender and Development in a Global Local World / J. L. Parpart, M. Rai, K. A. Staudt. – London: Routledge, – 2003. – 272 p.

Redaksiyaya daxil olub: 18.02.2026